

Ознаки помилок судового експерта: відмінність від помилок в інших сферах людської діяльності

Ірина Петрова ^{*а}, Тетяна Кіпушева ^{**b}, Дарина Духненко ^{***c}

^{*} Д-ка юрид. наук, професорка, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1652-6715>, e-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

^{**} ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6178-103X>, e-mail: kipushonoktv@gmail.com

^{***} ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7762-6413>, e-mail: droolyndo@gmail.com

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проекту.

^б Ресурси, нагляд, методологія.

^с Формальний аналіз.

DOI: 10.32353/khrife.2.2026.06

УДК [343.98:343.148](477)

Надійшло 06.04.2026 / Рецензовано 21.04.2026 / Прийнято до друку 24.06.2026 /
Доступно онлайн 30.06.2026

Зауважено, що експертні помилки (через тенденцію їх можливого перетворення на слідчі, комплексні слідчо-прокурорські або судові) створюють підґрунтя для ухвалення помилкових рішень у процесі кримінального провадження. На жаль, експертні помилки ускладнюються, розвиваються та негативно впливають на процес з'ясування об'єктивної істини. Окреслена ситуація висвітлює нагальну потребу у виявленні тих ознак експертних помилок, які відрізняють їх від помилок в інших сферах людської діяльності, і схарактеризувати ці ознаки. Метою статті є теоретичне аналізування передумов виникнення експертних помилок, визначення ознак, що характеризують помилку судового експерта під час проведення експертиз і відрізняють їх від помилок в інших сферах людської діяльності, та розроблення обґрунтованого визначення поняття «експертна помилка» в системі судово-експертної діяльності. Методологічне підґрунтя дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. За своєю сутністю помилковість є викривленим відображенням дійсності у свідомості людини.

Зауважено, що помилки пов'язані з неправильним перебігом думки, неадекватністю мислення, неправильним тлумаченням і неточністю дій, порушують певні правила. Наголошено, що помилковість завжди ненавмисна, що відрізняє її від неправди (брехні) і дезінформації (свідомо неправдива, що поширюється як правдива для введення в оману). Під час виявлення відмінностей помилки людини від експертних помилок проаналізовано тлумачення помилки в різних науках. Акцентовано, що помилки у встановленні факту можливі у вигляді констатації факту за відсутності для того достатніх підстав і заперечення факту за наявності підстав для визнання його наявним. Визначено, що причини помилок можуть бути об'єктивними (похибки вимірювальних приладів, незафіксований вплив на об'єкти дослідження навколишнього середовища тощо) і суб'єктивними (самовпевненість та неухважність експерта, його захоплення помилковою експертною версією тощо). Наведено тлумачення поняття «помилка» і виокремлено основні ознаки помилок, зокрема експертних.

Ключові слова: діяльність; помилка; причина; експерт; ознака; істина; висновок; експертне дослідження; об'єкт; судова експертиза.

Постановка наукової проблеми

В умовах сьогодення питанню підвищення ефективності судово-експертної діяльності приділяють особливу увагу. Така ситуація обумовлена тим, що під час здійснення судочинства невпинно зростає потреба в призначенні судових експертиз або залученні судового експерта, оскільки висновок експерта є одним із джерел доказів у процесі встановлення конкретних фактів. Зауважимо, що доказове значення висновку експерта залежить від його істинності, внутрішньої несуперечності, точності й вірогідності всіх дій, оцінок і висновків судового експерта. Це зумовлено тим, що під час проведення експертного дослідження експерт має дотримувати вимог чинного законодавства та максимально застосовувати досягнення науки й техніки, що дає змогу йому досягти об'єктивної істини.

Безумовно, ретельне вивчення закономірностей у будь-якій сфері діяльності людини та принципів її реалізації сприяє досягненню успіху. Такі знання допомагають визначити відповідність рівня та стану конкретної сфери діяльності її сутності й можливостям, а також резерви подальшого розвитку та вдосконалення. Підґрунтям цього є пізнання природи такої діяльності, її специфіки, соціальної та економічної зумовленості й наявних потреб тощо.

Складність і багатогранність процесів, закладених в основу діяльності експерта, визначається також різними підходами до розв'язання питань і виконання завдань цього напрямку. Зважаючи на те, що основним видом діяльності судового експерта є проведення судових експертиз, зупинимося на окремих проблемах виникнення експертних помилок, які впливають на якість результатів експертних досліджень і висновку експерта.

Варто зазначити, що експертні помилки (унаслідок тенденції їх можливо перетворення на слідчі, комплексні слідчо-прокурорські або судові) формують підґрунтя для ухвалення помилкових рішень у процесі кримінального провадження. На жаль, експертні помилки ускладнюються, розвиваються та негативно впливають на процес з'ясування об'єктивної істини. Помилки, яких припустився експерт під час проведення дослідження або оцінювання його результатів, здатні спричинити виключення висновку експерта із джерел доказів. Окреслена ситуація свідчить про нагальну потребу проведення дослідження, що дасть змогу виявити ті ознаки експертної помилки, які відрізняють її від поми-

лок в інших сферах людської діяльності, та схарактеризувати ці ознаки.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Проблематика помилок у різних сферах діяльності людини, зокрема помилок судових експертів, привертала увагу багатьох науковців. Не залишилися осторонь цієї проблеми криміналісти, психіатри, психологи та представники інших наук, як-от: В. Абрамова ¹, І. Алієв ², В. Бахін ³, В. Гончаренко ⁴, Р. Домбровський ⁵, Ф. Джавадов ⁶, Н. Клименко ⁷, В. Лисиченко ⁸, В. Первомайський ⁹, М. Сегай ¹⁰, М. Щербаковський ¹¹ та ін. Останніми роками зацікавленість уче-

- 1 Абрамова В. М. Поняття помилки судового експерта. *Вісник Академії правових наук*. 2002. № 3 (30). С. 172—179 ; Її ж. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 266 с. ; Абрамова В. М., Свобода Є. Ю. Помилки в судово-експертній діяльності: сутність, умови виникнення та види. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вип. 59. С. 72—80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2014_59_11 (дата звернення: 01.04.2026).
- 2 Алиев И. А. и др. Концептуальные основы общей теории судебной экспертизы. Баку, 1992. 235 с.
- 3 Бахін В. П., Садченко О. О., Кузьмічов В. С. Потреби слідчої практики : навч. посіб. Київ, 1993. 56 с.
- 4 Гончаренко В. И. Единство и отличие криминалистики и криминалистической экспертизы. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2002. Вип. 2. С. 55—59.
- 5 Домбровский Р. Г. Познание и доказывание в расследовании преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Киев, 1990. 62 с.
- 6 Джавадов Ф. М. Концептуальные основы развития судебной экспертизы в современных условиях : дис. ... д-ра юрид. наук. Киев, 2000. 373 с.
- 7 Клименко Н. И. Экспертные ошибки и их причины. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 1988. Вип. 37. С. 35—38 ; Клименко Н. И., Домбровский Р. Г. Криминалистические знания: природа и содержание. *Там же*. 1995. Вип. 47. С. 3—10.
- 8 Лисиченко В. К. Особенности проверки и оценки заключений экспертизы на предварительном следствии и в суде. *Там же*. 1982. Вип. 24. С. 30—36.
- 9 Первомайский В. Б. Експертна посилка / Юридична енциклопедія. У 6 т. Т. 2 : Д — Й // редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ, 1998. С. 346.
- 10 Сегай М. Я. Судова експертологія — наука про судово-експертну діяльність. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) / 3 (34). С. 740—762. URI: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/694> (дата звернення: 01.04.2026).
- 11 Щербаковський М. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 21—39. DOI: [10.32353/khrife.3.2021.03](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.03) (дата звернення: 01.04.2026) ; Його ж. Слідчі та експертні помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасн. IX Всеукр. наук.-практ.

них дослідженням природи експертних помилок значно підвищилася, про що свідчить низка спеціальних досліджень і актуалізація цієї проблематики в Україні у зв'язку з особливою увагою до питань верховенства права та справедливості довкола трансформацій національного законодавства, гілок влади і громадянського суспільства, необхідних для членства в ЄС.

Незважаючи на це, у науковому середовищі відсутня єдність щодо розуміння змісту визначення експертної помилки й інших суттєвих питань окресленої проблеми, що призводить до зниження ефективності запобігання таким помилкам, перешкоджання їх своєчасному виявленню та швидкому усуненню їх і спричинених ними шкідливих наслідків, а самі експертні помилки залишаються поширеним і недостатньо дослідженим правовим явищем.

Мета статті

Проаналізувати передумови виникнення експертних помилок, визначити ознаки, що характеризують помилку судового експерта під час проведення експертиз і відрізняють їх від помилок в інших сферах людської діяльності, та запропонувати обґрунтоване визначення поняття «експертна помилка» у системі судово-експертної діяльності.

Методи дослідження

Методологічне підґрунтя дослідження склали загально наукові та спеціальні методи наукового пізнання (включно з догматичним, герменевтичним, порівняльним, екстраполяцією та аналогією).

Викладення основного матеріалу дослідження

Будь-яка істина є має об'єктивним підґрунтям дійсність, оскільки знаходить своє відображення у формі конкретних понять або суджень. Істина, яку з'ясовує судовий експерт у процесі проведення експертних досліджень, знаходить конкретне вираження в умовиводах, сформульованих у вигляді висновків на підставі виявлення, вивчення й оцінювання всієї сукупності ознак, характерних для досліджуваних об'єктів.

Однак об'єктивна основа істини не є раз і назавжди даною гарантією досягнення достовірного знання. Реалізацію специфічної діяльності судового експерта зумовлено наявністю суб'єктивного моменту в процесі пізнання. Це обумовлено тим, що наявні індивідуальні психологічні особливості різних суб'єктів впливають на адекватність відображення дійсності в їхній свідомості. Саме тому хибні, помилкові висновки експерт формує тоді, коли він не усвідомлює невідповідності їх дійсності. Це дає змогу стверджувати, що експертна помилка виникає з тих самих причин, що й помилка в будь-якій іншій діяльності людини.

Утім, іноді суб'єкт ухвалює неправильне рішення на підставі свідомо викривленої ним самим інформації, усвідомлюючи недостовірність застосованих ним знань. Залишається питання — чи належать такі рішення до помилкових? Як бачимо, неправильність не можна обмежувати тільки хибністю, оманною, помилкою, тому необхідно уточнити, чи завжди неправильне є помилкою. Для цього розглянемо, як виникає, зароджується помилка в діяльності людини та які ознаки характерні для неї.

Складно заперечувати, що людина для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності має спиратися на ретельно вивчені закономірності та принципи реалізації такої діяльності. Це дає змогу визначити відповідність рівня та стану конкретної сфери діяльності, а саме її сутності й можливостей, а також виявити наявні резерви для подальшого розвитку. Основою для вдосконалення конкретної сфери діяльності має слугувати пізнання її природи, специфіки, потреб, соціально-економічної зумовленості тощо. З огляду на це, убачаємо за доцільне зупинитися на розгляді тлумачень загального поняття «діяльність». Зауважимо, що наукові праці не містять загально визнаного тлумачення цієї дефініції. Між тим, загалом термін «діяльність» пропонують розуміти:

- по-перше, як синонім активної дії;
- по-друге, як філософське поняття для визначення людської діяльності.

Слід акцентувати, що сьогодні це поняття набуло статусу філософської категорії. Так, з філософських позицій категорія діяльності є вихідною в генетичному й онтологічному підходах. Т. Пщоловський звертає увагу на те, що «діяльність як спосіб буття суб'єкта у світі властива лише людині та є способом її існування»¹² [Тут і далі переклад українською наш.— Авт.]. Тож суб'єктами людської діяльності варто вважати окремого індивіда, групу, суспільство.

В. Абрамова зазначала: «В широкому розумінні поняття «діяльність» означає

різносторонній процес створення суспільним суб'єктом умов для свого існування та розвитку, процес перетворення соціальної реальності у відповідності з суспільними потребами, метою та завданнями. Активізація діяльності — характерна риса нашого часу. Вона проявляється у зростанні соціальної активності суспільства, у вдосконаленні способу життя, який розуміється саме як спосіб діяльності за певних об'єктивних і суб'єктивних умов»¹³.

Звернімо увагу на твердження, що «діяльність є силою, що відтворює та змінює систему об'єктивних і суб'єктивних умов, суспільних відносин і соціальних інститутів, а водночас і систему відповідних їм уявлень, увесь спосіб життя та думок людей»¹⁴. На переконання науковців, діяльність можна визначити як спосіб існування та розвитку суспільства й людини; як усебічний процес перетворення людиною навколишньої природної та соціальної реальності. Зважаючи на це, людську діяльність поділяють на дві загальні форми: практичну й духовну та виокремлюють «характерні ознаки діяльності — цілеспрямованість, перетворювальний і творчий характер, предметність, розподіл і кооперацію функцій, спілкування діяльних індивідів»¹⁵.

Проблема феномена людської діяльності й сьогодні залишається під пильною увагою вчених-правників, які пропонують своє бачення цього поняття та його структури. Зокрема, Н. Клименко та Р. Домбровський виокремили «специфічний вид діяльності — криміналістичну діяльність, дійшовши висновку, що змістом криміналістичних знань

12 Pszczółowski T. Zasady sprawnego działania: wstęp do prakseologii. Warszawa, 1967. 222 s.

13 Абрамова В. М. Експертні помилки С. 8.

14 Бергер В. Е., Коваленко Ю. Н. Основные стадии производства комплексных криминалистических и судебно-медицинских экспертиз. Криминалистика и судебная экспертиза. 1981. Вып. 22. С. 30—35.

15 Там же.

є криміналістична практична пізнавальна діяльність»¹⁶.

Зазначимо, що діяльнісний підхід у дослідженні об'єктів, які пізнають, виокремлено як надзвичайно важливий методологічний принцип у психології, цілком прийнятний і для судової експертизи, що сьогодні виокремлюється з криміналістики в окрему галузь науки — судову експертологію. Розмежовуючи криміналістику та судову експертологію (за об'єктами, суб'єктами, функціями), М. Сегай визнає «об'єктом пізнання науки про судову експертизу — судово-експертну діяльність»¹⁷.

Праксеологічний підхід у судовій експертології як у прикладній науці, що сприяє оптимізації специфічної діяльності в галузі правосуддя, поділяє Ф. Джавадов¹⁸ і вважає, що об'єктом судової експертології є експертна практика. Інші науковці додали до об'єкта дослідження організаційні та процесуальні форми застосування судової експертизи¹⁹.

На переконання М. Сегая, «судово-експертна діяльність може бути визначена як заснована на конституційних засадах діяльність органів державної влади, юридичних і фізичних осіб по забезпеченню правосуддя незалежною, об'єктивною, кваліфікованою й такою, що спирається на досягнення науки і техніки, судовою експертизою»²⁰.

Судово-експертна діяльність, як зазначено вище, є відображенням практики, видом науково-практичної діяльності, для якої (як і для будь-якої іншої діяльності) потенційно характерні

помилки. За такого твердження — помилки є складником експертної практики. Однак їх наявність перешкоджає досягненню мети судово-експертної діяльності із забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною, кваліфікованою судовою експертизою. Це зумовлює потребу у вивченні проблеми помилок у судово-експертній діяльності.

Оскільки помилки характерні для будь-якої сфери людської діяльності, проблема помилки має самостійне значення в різних галузях наукових знань: філософії, математиці, логіці, економіці, медицині, юриспруденції тощо. Водночас кожна галузь науки вивчає власні помилки, частіше без урахування специфічних ознак помилок інших наук. У медицині й ветеринарії проблеми помилок лікарів, ветеринарів і лікування досліджують у межах теорії ерології, у математиці — загальної теорії помилок, яка не розрізняє помилок людини та комп'ютера, тощо. М. Ванчак зазначає, що «розрізняють такі форми помиловості: наукова і ненаукова, емпірична і теоретична, релігійна, політична, економічна, моральна й ін.»²¹.

Розглядаючи природу помилок мислення, О. Бандурка й О. Тягло пропонують поділяти їх на матеріальні та логічні, зазначаючи, що «матеріальні помилки пов'язані з порушенням, наприклад, законів фізики, правил математичних обчислень чи норм належного юридичного процесу. <...> Специфіка суто логічних помилок у тому, що вони універсальні, тобто зустрічаються в будь-якому полі соціального простору — всюди, куди сягає

16 Клименко Н. И., Домбровский Р. Г. Указ. соч. С. 4, 8.

17 Сегай М. Я. Зазнач. твір. С. 750.

18 Джавадов Ф. М. Указ. соч.

19 Алиев И. А. и др. Указ. соч.

20 Сегай М. Я. Зазнач. твір. С. 752.

21 Ванчак М. Л. Поняття законотворчих помилок у кримінальному праві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2011. № 3. С. 233.

людська думка. Часто вони виявляються тим чинником, котрий ініціює або «підтримує» матеріальні помилки. Тоді знання логіки виявляється необхідною умовою успішного додання і таких комбінованих помилок»²².

Зауважимо, що юридичні наукові праці не містять єдиного тлумачення терміна «помилка», як і єдиного погляду на розуміння цього поняття. Пізнаючи його суть, звернімося до наукового розуміння цього поняття в різних галузях науки: філософії, філології, математиці, медицині, психології, правознавстві тощо. Спробуємо розтлумачити сутність помилки як у семантичному значенні, так і в пізнавальній діяльності. Почнімо зі з'ясування семантичної основи поняття «помилка».

Тлумачення терміна «помилка» містять словники української мови, наприклад: «Неправильна думка або неправильна дія, неточність, заблудження»²³; «1. Неправильність у підрахунках, написанні слова і т. ін. <...> 2. Неправильність у вчинках, діях і т. ін.»²⁴. Помилитися — означає «1. Допускати неправильність у підрахунках, написанні слова і т. ін. <...> Недорахуватися чого-небудь (перев. грошей); недодати чи передати чогось. <...> 2. Неправильно робити що-небудь. <...> Неправильно думати, допускаючи неточність. <...> Складати неправильну думку, враження про когось. <...> Неправильно передбачати. <...> 3. Переплутувати що-небудь із чимсь однорідним або подібним»²⁵.

Як бачимо, помилка є результатом неправильного перебігу думок, неправильної дії, неправильного вчинку, що не досягає поставленої мети; модель поведінки особи, що ґрунтується на омані. Помилка завжди є порушенням норми; це така дія, що завжди протилежна правильному, здійснена ненавмисно й завжди передбачає неправомірність. Наведене свідчить про те, що помилки, пов'язані з неправильним перебігом думки в міркуванні, неадекватністю мислення, неправильним тлумаченням і неточністю дій, порушують певні правила. Неправильність мислення та відповідні дії порушують істинність змісту мислення й діяльності, є підґрунтям виникнення різноманітних помилок.

За своєю сутністю помилковість є викривленим відображенням дійсності у свідомості людини. Варто наголосити, що помилковість завжди ненавмисна, що відрізняє її від неправди (брехні) та дезінформації (свідомо неправдива, поширювана як правдива для введення в оману).

У сучасних наукових працях філософи акцентують увагу на співвідношенні істини й омани (помилки, хиби) у науковому та практичному пізнанні: «Помилка може виконувати важливу пізнавальну роль, більш важливу і більш пізнавальну, ніж навіть істина. Часто виявляється, що і помилки здатні допомогти науці та увійти в долю співучасником продуктивного пошуку»²⁶. Водночас філософи виокремлюють також логічні по-

22 Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків, 2017. С. 24. URL: <https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/8130> (дата звернення: 01.04.2026).

23 Новий тлумачний словник української мови. У 4 т. : для студент. вищ. та серед. навч. закл. Т. 3 : Обо — Роб / укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ, 1998. С. 556.

24 Помилка / Словник української мови online. Т. 1—16 (А — Ряхтливий). URL: <https://surl.li/newuuu> (дата звернення: 29.03.2026).

25 Помилитися, помилитися / Там само. URL: <https://surl.li/lpxaiq> (дата звернення: 29.03.2026).

26 Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / упорядники: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд. Київ, 2008. С. 792.

милки, пов'язані з порушенням у змістовних розумових актах законів і правил логіки, а також із некоректним застосуванням логічних прийомів і операцій.

З погляду логіки помилку містять судження та висновки, оскільки помилковим вважають такий висновок, який не відповідає об'єкту пізнання. У логіці помилка є викривленим пізнанням об'єктивної дійсності, що обумовлене особистими якостями суб'єкта і призводить до висновків непередбаченого характеру. У логіці досліджують різні види помилок, що виникають під час визначення та виокремлення понять, у висновках, доказах тощо. Так, В. Берназ виокремлює логічні помилки як підвид гносеологічних помилок і об'єднує їх у такі групи: помилки в поняттях; помилки в судженнях; помилки в умовах; помилки в доказах ²⁷.

У юриспруденції помилка належить до складних феноменів, які не набули систематичного дослідження. Щодо цього Л. Каленіченко зазначає, що *«у зв'язку з тим, що помилка у юридичній діяльності, як правило, «має» певні юридичні наслідки, проблема з'ясування юридичного загальнонаукового значення помилки і розробка її родового поняття є одним із актуальних завдань сучасної юриспруденції»* ²⁸. На переконання Є. Євграфової, помилка *«є наслідком допущеного прорахунку, неадекватного, неточного або неправильного підходу <...> до природи й характеру регульованих суспільних відносин, вибору <...> правових способів та засобів»* ²⁹.

Результати аналізування напрацювань учених-правників свідчать про неоднозначність визначення експертної помилки. Не остання роль у цьому належить і різним науковим підходам до розуміння загального поняття помилки в діяльності людини. З огляду на те, що експертна діяльність є окремим видом людської діяльності, можна говорити про те, що вона ґрунтується на загальних принципах будь-якої людської діяльності. Тому розгляд проблеми експертних помилок має бути пов'язаний із загальними положеннями ймовірності виникнення помилок у будь-якій людській діяльності.

У правовому пізнанні, у правовій поведінці або дії суб'єктів, у юридичних документах юридична помилка полягає в їх невідповідності певним вимогам, правилам, еталонам, зразкам, принципам, цінностям тощо. За своєю природою такі вимоги є ідеальними явищами й визначають позитивні характеристики, яким мають відповідати характеристики реального явища. Суб'єктом юридичної помилки завжди є людина як носій знань. Наголосимо, що нормативно-правові акти не містять прямого опису юридичної помилки, тому її не вважають протиправним діянням. Водночас помилка за своєю суттю є об'єктивно протиправним явищем, оскільки не відповідає завданням суспільного розвитку й перешкоджає досягненню соціально значущої мети.

Варто зауважити, що, ухвалюючи рішення за результатами своєї діяльності,

27 Берназ В. Д. К вопросу о логических ошибках при решении криминалистических задач. Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе : сб. науч. тр. Одесса, 1993. С. 230—231.

28 Каленіченко Л. І. Помилка як категорія правознавства. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2014. Вип. 17. С. 31. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1180/956> (дата звернення: 29.03.2026).

29 Євграфова Є. П. Практика виправлення законотворчих помилок. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 2 (29). С. 116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2016_2_8 (дата звернення: 29.03.2026).

суб'єкт переконаний у його правильності, сподіваючись, що воно забезпечить бажаний результат. Якщо фактичний результат збігається з очікуваним результатом, то це вважають природним. Якщо ж здобутий результат не збігається з бажаним, то його оцінюють як неправильний, і це може спричинити хвилювання, дезорганізацію діяльності людини. Негативний результат ототожнюють з помилкою. Для розуміння «правильного» і «неправильного» найчастіше спираються на філософське положення про пізнаваність предметів і явищ матеріального світу, про можливість досягнення достовірного знання й з'ясування істини.

Правильне рішення як результат діяльності людини формується на основі достовірного знання про факти, явища, події. Визначення достовірності як адекватного відображення дійсності можна розглядати як тотожність істини й достовірності. Звідси достовірність рішення суб'єкта діяльності є тим самим, що й істинність цього рішення, тобто правильність, відповідність дійсності. У цьому самому розумінні в п. 1 ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України сформульовано вимогу до експерта «особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності — роз'яснити його»³⁰.

За твердженням В. Абрамової, «в науці склалося два підходи до співвідношення, рівнозначності понять істини та достовірності. Перший полягає в тому, що «істинний» і «достовірний» означають, що відповідно до об'єкта дослідження досягнуте адекватне, несуперечливе

знання, а достовірність означає істинність. Однак, хоч ця точка зору, яка й сьогодні визнається наукою, про рівнозначність понять істини і достовірності, не містить в собі принципової помилки, на погляд інших вчених, більш аргументованим є другий підхід, змістом якого є не ототожнення «істини» і «достовірності», а виявлення якісної визначеності, специфічності кожного з цих понять, що має суттєве методологічне значення для пізнання слідів злочину»³¹.

Звісно, коли йдеться про з'ясування істини в процесі експертного дослідження, то необхідно розуміти досягнення достовірного знання, обґрунтованість висновків, рішень судового експерта. Зауважимо, що недостовірний висновок експерта може вплинути на діяльність слідчого під час розслідування та суду в процесі пізнання істини, які теж можуть припуститися помилки. Необхідно пам'ятати, що об'єктивність істини зобов'язує експерта досягти в процесі проведення експертизи не тільки формальної правильності суджень, а й об'єктивної відповідності їх дійсності.

В. Абрамова також зазначила, що «правильне відображення у свідомості людини різноманітних фактів навколишнього світу є умовою людського буття. Тому в звісному вузькому розумінні можна сказати, що істина, на відміну від хибності, є правильністю, є відповідністю наших уявлень про предмет самому предмету. Однак, об'єктивна істина незрівнянно більша, ніж проста правильність. В ній відображається процес пізнання, перехід від вірогідності до достовірності. Проста правильність свідчить тільки про наявність нашого мислення, самого факту його правильної діяльності, тобто самої

30 Кримінальний процесуальний кодекс України 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.03.2026).

31 Абрамова В. М. Експертні помилки ... С. 11.

здатності до сприйняття людиною об'єктивної дійсності»³².

Із метою виявлення відмінностей помилки людини від експертних помилок, ми проаналізували тлумачення помилки в різних науках. Так, філософський підхід стверджує, що в разі порушення правил під час доведення (доказування) виникають логічні помилки³³, а також зараховує помилку до неістинного пізнання (рівною мірою властиву пам'яті, сумніву і гіпотетичному аргументу)³⁴. Водночас, з позицій логіки, «помилка людини — це неправильний умовивід, міркування, викликані порушенням законів мислення (помилка хибної послідовності, помилка щодо наслідку, помилка довільного висновку, помилка хибної причини тощо)»³⁵. Окрім того, у клінічній медицині помилки поділяють на помилки в пізнанні (у діагностиці) і на помилки у виборі засобів для досягнення поставленої мети (засобів для лікування хворого)³⁶. На додаток, за аналогією з медичними помилками, у гносеології помилки можна поділити на пов'язані з неправильним визначенням фактичних обставин і пов'язані з неправильним оцінюванням виявлених фактів.

Розглядаючи експертні помилки за цими ознаками, наголосимо, що помилки у виявленні факту можливі у вигляді:

- констатації факту за відсутності для того достатніх підстав;
- заперечення факту за існування підстав для визнання його наявним.

До того ж психологія визначає місце помилок у структурі діяльності. Вони можуть бути локалізовані:

- у сприйнятті (зоровому, слуховому тощо);
- у пам'яті (запам'ятовування, зберігання, відтворення);
- в ухваленні рішень (у логічних операціях, підрахунках);
- у творчому мисленні;
- у виконавчих діях (у русі, мовленнєвій відповіді).

До помилкових дій належать «застереження, описки, забування, помилки пам'яті та помилки-омани»³⁷. Помилки мають місце як у відображенні, так і в діях через невідповідність їх еталонам — там, де є інформаційне відображення.

Зауважимо, що кожен помилку зовні втілено в дію або бездіяльність з негативним результатом. Окрім того, помилку можна розглядати як систему, що містить кілька елементів, до яких належать об'єкт, суб'єкт, об'єктивний бік, суб'єктивний бік, що перебувають у взаємозв'язку. Кожний з елементів здатен впливати на динаміку розвитку інших

32 Абрамова В. М. Експертні помилки С. 13.

33 Свириденко В. Доведення, доказ / Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наук. ред.) Київ, 2002. С. 165. URL: https://archive.org/details/filosofskiy_entsyklop/page/496/mode/2up (дата звернення: 25.03.2026).

34 Завгородній Ю. Нья / Філософський енциклопедичний словник С. 437. URL: https://archive.org/details/filosofskiy_entsyklop/page/496/mode/2up (дата звернення: 25.03.2026).

35 Цалін С. Д. Логічний словник-довідник. 4-те вид., випр. і допов. Харків, 2006. С. 113, 226, 227.

36 Сенюта І. Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики : монографія. Львів, 2018. 640 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2915> (дата звернення: 25.03.2026).

37 Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків, 2007. С. 101. URL: <https://archive.org/details/psycholoh2007/page/100/mode/2up> (дата звернення: 25.03.2026).

елементів у негативних наслідках; він знаходить своє явне або неявне вираження в сумі симптомів-комплексів. Так, ступінь імовірності недосягнення бажаного результату зростає в разі виникнення проблемної ситуації.

На виникнення проблемної ситуації в діяльності судового експерта під час проведення експертних досліджень можуть впливати організаційно невпорядковані ситуації:

- часткове незнання власних цілей і потреб;
- неточне оцінювання власних сил, ресурсів, критеріїв діяльності;
- істотний брак робочого часу й необхідність виконання значного обсягу роботи в гранично стислий строк;
- відсутність достатньої професійної підготовки;
- трудомісткість окремих методів;
- значна кількість джерел (носіїв інформації), що підлягають дослідженню;
- недостатня або застаріла матеріально-технічна база.

Утім, чи завадять зазначені чинники отриманню правильного результату експертизи, залежить тільки від суб'єкта. Саме судовий експерт з усіма його здібностями та звичками, особливостями характеру та волі, знаннями, почуттями, досвідом зрештою ухвалює рішення і забезпечує їх реалізацію. Неправильні рішення фокусують особистісне відображення будь-якого явища. Саме тому помилка є категорією суб'єктивною, її завжди реалізує тільки суб'єкт — його дії чи бездіяльність. Інші елементи відіграють роль чинників, які здатні спричинити (або не здатні спричинити) у свідомості суб'єкта неправильне відображення дійсності. Це дає змогу визначити першу ознаку помилки в діяльності людини — **наявність**

суб'єкта (що свідчить про її суб'єктивний характер).

На відміну від помилок технічних пристроїв та живої природи, помилки людини виникають під час свідомого перетворення навколишнього середовища. Однак за таких умов не завжди результат такого перетворення відповідає поставленій меті. Це може відбуватися внаслідок неправильного вибору певним суб'єктом цілей і потреб, неточного оцінювання своїх сил, ресурсів, критеріїв, методів, засобів і форм здійснення діяльності.

Зважаючи на те, що неправильності можна припуститися як свідомо, так і несвідомо, поняття помилки потребує подальшого поглибленого аналізування. Викладене вище дає змогу визначити належність правильного до адекватного, а неправильного — до неадекватного. Це означає, що неправильність існує як антипод правильному, як вид неадекватності, тобто невідповідності дійсності. Однак ототожнення помилки з будь-якою неправильністю також є помилкою. Необхідно розрізняти навмисну неправильність і ненавмисну; відрізняти неправильні результати, яких припустилися ненавмисно, від навмисно неправильних результатів, які не є помилками.

Зазначимо, що помилка належить до неправильного, але не вичерпує його. Ототожнення помилки з будь-якою неправильністю — також неправильність. Мається на увазі мимовільна ненавмисна помилка, яка протистоїть навмисній неправильності. Тим самим визначено другу ознаку помилки людини — **ненавмисну неправильність**. Вислів «навмисна помилка», «свідомо помилка» передбачає, що помилок припускаються навмисно, свідомо. Однак стверджувати так означає допускати логічну нісенітницю, логічне протиріччя.

Наголосимо, що неправильний результат може виникнути не тільки внаслідок активної перетворювальної дії, а й навпаки, через відсутність дій, потрібних для здобуття правильного, бажаного результату. Саме тому помилка може бути наслідком як дій, так і бездіяльності суб'єкта. У діях помилка може виникнути під час сприйняття, опрацювання, оцінювання інформації, ухвалення рішення, моторної реалізації такого рішення тощо.

Результатом бездіяльності помилка може стати за умови ігнорування належного, того, що необхідно було виконати в конкретній ситуації. Це можуть бути професійні недогляди, невиконання вимог нормативних документів. Самі по собі недогляди ще не є помилками. Тут постає питання: з якого моменту неправильні судження, неправильні дії або бездіяльність можна вважати помилковими. Про помилку доцільно говорити тоді, коли вона позначилась на результаті (неправильне судження, неправильне рішення, неправильний підрахунок, описка, обмовка та ін.). Отже, третя ознака помилки полягає в тому, що помилкою слід вважати тільки такі **судження, дії або бездіяльність, які призвели до формування неправильного результату**.

Узагальнюючи зазначене вище, можна констатувати, що помилка в діяльності людини має своє «обличчя» — зовнішньо виражену дію або бездіяльність з негативним результатом і характеризується певними ознаками. За відсутності однієї з ознак не можна говорити про явище як про помилку.

Варто звернути увагу на те, що діяльність людини потенційно містить помилку у випадках, що характеризуються:

- високим рівнем інформаційної невизначеності вихідних даних сформованої ситуації;

- відсутністю гарантії в досягненні позитивного результату (що супроводжується впливом на суб'єкта об'єктивних і суб'єктивних чинників, які сприяють виникненню помилок);
- можливістю настання негативних наслідків помилки.

Чи виникне помилка за умови наявності цих моментів, залежатиме від суб'єкта, його психологічних, соціальних і біологічних особливостей. Саме цим можна пояснити той факт, що в процесі діяльності кожна людина по-своєму сприймає й оцінює факти, що спонукають її діяти. Це зумовлено як її психологічними та соціальними, так і біологічними особливостями. У кінцевому підсумку свідомість двох суб'єктів відображає той самий предмет неоднаково. Визначені умови заважають суб'єктові ухвалити правильне рішення.

В. Абрамова проаналізувала різні підходи до визначення помилки в людській діяльності, з'ясувала, що будь-які її види у своїй структурі потенційно містять помилку та запропонувала таке загальне визначення: **«помилка в діяльності людини — ненавмисно неправильні судження, дії або бездіяльність, які виникають в результаті викривленого почуттєвого відображення чи мисленнєвої інтерпретації об'єктів, явищ, процесів у свідомості особи, зумовлені її психофізіологічними, соціальними якостями та реалізовані нею у неправильних рішеннях чи висновках»**³⁸.

Оскільки процес експертного дослідження об'єктів має свої особливості й не завжди завершується правильним висновком, то можна передбачити, що помилка судового експерта під час проведення експертиз має певні характерні ознаки.

Для сучасного судочинства України характерне активне застосування

38 Абрамова В. М. Експертні помилки ... С. 18.

спеціальних знань, основною правовою формою якого є проведення судової експертизи з подальшим користуванням висновком експерта як процесуальним джерелом доказів під час доказування в суді фактів і обставин, що мають суттєве юридичне значення. У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено поняття «судова експертиза» — це «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду»³⁹.

Від залученого незалежного від сторін судового процесу та суду судового експерта органи правосуддя очікують отримати повні й об'єктивно достовірні відповіді на поставлені йому як компетентному фахівцеві у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла запитання. Від правильності відповідей на ці складні та важливі для учасників судового провадження питання нерідко залежить і справедливність підсумкового судового рішення як акта правосуддя, і доля, права й інтереси осіб, які беруть участь у судовому провадженні (обвинувачених, потерпілих, позивачів, відповідачів тощо). Саме така специфічна унікальність висновку експерта як особливого джерела судового доказу обумовлює неприпустимість експерт-

ної помилки, оскільки за помилкою судового експерта може закономірно статися помилка судова.

На жаль, слідчій і судовій практиці відомі помилки експертів, унаслідок яких засуджено невинуватих осіб, а деякі дійсні злочинці unikнули покарання. Найбільш гучні із цих помилок пов'язані з діями судових медиків у справах, що стали предметом уваги Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) через неефективне розслідування в Україні фактів протиправного позбавлення конвенційного права особи на життя («Гонгадзе проти України»⁴⁰, «Сердюк проти України»⁴¹, «Матушевський і Матушевська проти України»⁴², «Басюк проти України»⁴³, група справ «Хайло проти України»⁴⁴) і перебували під посиленням наглядом Комітету Міністрів Ради Європи (із метою вдосконалення механізму отримання доказів від проведення судово-медичної експертизи тощо).

Здебільшого специфіка експертних помилок зумовлена не тільки станом розвитку проблеми помилок у базовій для певної експертної спеціальності галузі науки (хімії, фізиці, біології тощо), а й наявними помилками у споріднених спеціальних знаннях, об'єктах і предметах, якими послуговуються під час проведення судової експертизи (криміналістиці, теорії судової експертизи,

39 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.04.2026).

40 Справа «Гонгадзе проти України» : рішення ЄСПЛ від 08.11.2005 р. (заява № 34056/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text (дата звернення: 01.04.2026).

41 Справа «Сердюк проти України» : рішення ЄСПЛ від 12.03.2015 р. (заява № 61876/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a49#Text (дата звернення: 01.04.2026).

42 Справа «Матушевський і Матушевська проти України» : стисл. виклад остаточ. рішення ЄСПЛ від 23.06.2011 р. (заява № 59461/08). URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_2/MATUSHEVSKYY%20AND%20MATUSHEVSKA.pdf (дата звернення: 01.04.2026).

43 Справа «Басюк проти України» : рішення ЄСПЛ від 05.02.2016 р. (заява № 51151/10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b15#Text (дата звернення: 01.04.2026).

44 Справа «Хайло проти України» : рішення ЄСПЛ від 13.11.2008 р. (заява № 39964/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_439#Text (дата звернення: 01.04.2026).

теорії судових доказів тощо). Це обумовлено тим, що помилки характерні не лише людині, а й виникають під час роботи технічних пристроїв (технічні помилки), у живій природі (рослинному та тваринному світу, де існують порушення обміну речовин і відхилення від норм функціонування, поведінки, розвитку) тощо.

З огляду на наведене зазначимо, що причини помилок можуть бути *об'єктивними* (похибки вимірювальних приладів, незафіксований вплив на об'єкти дослідження навколишнього середовища тощо) і *суб'єктивними* (самовпевненість, неухважність, захоплення помилковою експертною версією тощо). І хоча помилкові дії або висновки експерта формуються під впливом багатьох чинників, вирішальну роль у феномені експертної помилки відіграє особистий чинник. Це обумовлено тим, що експерт, *«хоч і є незалежним від сторін і суду, але перебуває під певним впливом інтересів та емоційного стану різних осіб, з якими йому доводиться взаємодіяти та спілкуватися у зв'язку з проведенням у кримінальному провадженні експертизи»* (ініціаторів-замовників; керівників і колег, якщо він працює в судово-експертній установі, та ін.)⁴⁵. Непоодинокими є випадки, коли *«сила розуму поступається силі емоцій, що спричиняє так звану помилку емоції»*⁴⁶.

Помилка експерта відображає складну мотивацію здійснених ним під час проведення експертизи дій і фор-

мування висновків за результатами дослідження, що є відображенням його внутрішнього світогляду. Така помилка найчастіше неоднозначна й суперечлива та здатна одночасно поєднуватися як із браком знань або їх забуванням, недостатністю досвіду або невиправданою впевненістю в ньому, об'єктивно складною експертною ситуацією, так і зі свідомим нехтуванням нормативними вимогами й науково-методичними рекомендаціями, а також звичайною неухважністю.

У таких ситуаціях в експертній помилці наявна змішана форма вини експерта у вигляді умислу щодо дій і необережності щодо результату, який настав,— формуванні помилкового висновку. Не завжди цю різницю в мотивації можна чітко диференціювати, виокремивши добросовісну оманливість від свідомо неправильної дії або висновку. Науковці навіть не виключають експертної помилки, якої припустилися *«навмисно, не випадково»*⁴⁷, якщо експерт унаслідок певних спонукань і мети діяв навмисно неправильно, щоби видати свої умисні дії та міркування за помилкові й неумисні, приховавши власний свідомий умисел, замаскувавши його як помилку, аби не спричинити для себе таких негативних наслідків, як умисне неправильне або протиправне діяння.

Юридична відповідальність і людський осуд до особи, яка помилилася, значно м'якші, ніж до особи, яка зробила

45 Баулін О. В. Поняття, види, причини й наслідки помилок експерта в кримінальному судочинстві України. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 6, 7. С. 190. DOI: 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.188-195 (дата звернення: 01.04.2026).

46 Там само ; Мельник Я. Г. Помилки у системі традиційної логіки: філософсько-діалектичний та комунікативно-девіатологічний аспекти / за ред. доц. Г. Д. Єрушевича. Івано-Франківськ, 2019. С. 16. URL: <https://kc.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2020/09/%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BA%D0%B8.-doc-1.pdf> (дата звернення: 01.04.2026).

47 Абрамова В. М. Поняття помилки ... С. 176.

умисний учинок. Навмисні помилки експертів частіше залишаються латентними, оскільки через дію принципу презумпції невинуватості умисел експерта на вчинення таких помилок складно довести. Натомість не кожне упущення експерта слід уважати експертною помилкою, а лише те, що спричинило викривлення результатів судової експертизи та призвело до неправильних висновків експерта і знайшло відображення у висновку експерта як джерелі доказів.

Виправлення умовних і несуттєвих помилок експертів може відбуватися в суді під час допиту експерта, який дає показання щодо причини помилки й пояснює її вплив на результати експертизи. В окремих випадках суд із цією метою за власною ініціативою або на підставі клопотання сторони судового провадження призначає нову або повторну експертизу. У разі виявлення в суді істотної експертної помилки у висновку експерта, такий висновок не може стати основою судового рішення.

Отже, **помилка судового експерта** — це неправильні судження, дії або висновки експерта, які об'єктивно відображають порушення законів логіки й нормативних положень, неправильне застосування експертної методики й науково-методичних рекомендацій під час проведення судової експертизи, що унеможливили виконання завдань цієї експертизи, або бездіяльність експерта, якщо вона була ненавмисною. Саме ця ознака відокремлює помилку експерта від кримінального правопорушення проти правосуддя. Експерт за таких умов вважає (внутрішньо переконаний), що його дії, висновки, бездіяльність є правильними. Водночас наслідки розглянутих вище дій експерта

(незалежно від того, це добросовісний недогляд чи навмисний крок) стають тяжкими, якщо призводять до судової помилки.

Аналізуючи основні види експертних помилок з метою з'ясування причин та умов їх виникнення, на нашу думку, слід звернути увагу на *гносеологічні, логічні та психологічні* аспекти їх формування.

Зауважимо, що в широкому розумінні експертні помилки тлумачать як *помилки мислення* (сприйняття, оцінки, розуміння), у вузькому — *помилки дії* (учинків, рішень, впливу на когось, що-небудь). Помилки мислення пов'язані з пізнанням об'єктивної дійсності та становлять *гносеологічний аспект* аналізування помилок. Помилки дії, що формуються під час пізнавального процесу, спрямованого на досягнення поставленої мети, є *телеологічним* аспектом. Телеологічний підхід акцентує увагу на тому, для чого, задля якої мети здійснюють певний процес, і на доцільності певної дії.

Спільним чинником, що об'єднує обидва наведені вище підходи до розуміння причин та умов виникнення експертних помилок, є *внутрішнє переконання експерта*, безпосередньо пов'язане із закономірностями внутрішньо-вольового процесу, що мотивує його пізнавальну діяльність. М. Дементьєв зазначав, що вчені-криміналісти розглядали проблеми внутрішнього переконання судового експерта, починаючи з 50-х років XX століття: «Уперше про внутрішнє переконання експерта висловився видатний український криміналіст В. П. Колмаков»⁴⁸, а окремі його аспекти «в різний час досліджували... Л. Ю. Ароцкер, <...> Н. І. Клименко, В. П. Колмаков, <...>

48 Дементьєв М. Внутрішнє переконання та форми висновків експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 152. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.08 (дата звернення: 01.04.2026).

М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, <...> В. Д. Юрчишин <...> та ін.»⁴⁹.

Формування внутрішнього переконання експерта визначає істинність і достовірність його пізнавальної діяльності та є важливим мотиваційним складником у з'ясуванні об'єктивної істини під час проведення експертного дослідження. Незалежно від того, як саме експерт опрацьовує вихідні дані, надані йому ініціатором дослідження, — у ручному режимі (евристично) або із залученням засобів автоматизації, — вирішальна роль у такому інформаційному процесі належить його інтелектуальним даним, що визначають рівень компетентності експерта і, відповідно, імовірність припущення ним помилок.

Зауважимо, що неодмінним елементом компетентності експерта є вміння обирати раціональні інструменти пізнання — апробовані, дієві методи й засоби отримання та евристичного опрацювання вихідної інформації. Рівень поміркованості експерта як суб'єктивного елемента в ланцюжку процесу отримання нової доказової інформації прямо залежить від внутрішнього переконання у правильності власних дій, виконуваних операцій і процедур дослідження. До того ж інтерпретування експертом здобутої під час дослідження доказової інформації — це не лише встановлення фактів та обставин, а й адаптація її до потреб розслідування. Послідовний процес накопичення інформації у процесі експертного дослідження доказів не тільки сприяє формуванню ним проміжних і остаточних висновків, а й коригує внутрішнє переконання експерта в бік збільшення його впевненості у своїх діях.

Як гносеологічний, так і логічний аспекти внутрішнього переконання ек-

перта нерозривно пов'язані із психологічним аспектом розумової діяльності експерта і відображають внутрішньовольову можливість формулювання ним категоричного однозначного висновку, що не припускає жодних сумнівів. Таку абсолютну впевненість слід розцінювати як морально-психологічну гарантію безпомилковості пізнання, правильності оцінювання вихідних даних і бездоганної логіки ухвалених рішень. У цьому сенсі внутрішнє переконання експерта є суб'єктивним відображенням об'єктивної істини, саме на це потрібно спиратися під час аналізування дій експерта на всіх стадіях експертного дослідження.

Як наголошено вище, ненавмисність залишається домінантою експертної помилки, оскільки втрата елемента ненавмисності помилки докорінно змінює підхід до визначення як сутності експертної помилки, так і її структури, що з психологічної площини переходить у юридичну. Першопричину експертних помилок, на наше переконання, необхідно шукати в розумовій (евристичній) діяльності судового експерта. Зважаючи на це, доцільним убачаємо розгляд процесуальних, організаційних і методологічних аспектів експертних помилок з огляду на їх мотиваційні підстави.

Висновки

Доведено, що помилка є доволі поширеним явищем, характерним для всіх сфер людської діяльності, що пояснює різні підходи до її визначення. Так, праксеологічний підхід визначає успішність діяльності за умови її відповідності дійсності, що досягається, якщо суб'єкт адекватно відображає у своїй свідомості об'єкти, явища або процеси й ухвалює на підставі цих відображень правильні

49 Дементьев М. Знач. твір. С. 150. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.08 (дата звернення: 01.04.2026).

рішення. Якщо ж результат невідповідний реальності, тоді слід говорити про виникнення помилки.

Оскільки діяльність судового експерта є одним з видів людської діяльності та ґрунтується на її загальних принципах, які обумовлюють загальну сутність і механізм виникнення помилок у будь-якій сфері діяльності (з урахуванням її специфіки), то припускаємо, що судовий експерт не може уникнути всіх помилок (які, безумовно, матимуть специфічні особливості) під час проведення експертного дослідження та формування висновків. З огляду на це, проблему експертних помилок слід розглядати, спираючись на положення ймовірності виникнення помилок у будь-яких сферах діяльності людини.

Наведено тлумачення поняття «**помилка**» — це ненавмисні неправильні судження про результати дії або бездіяльність, що виникають як наслідок викривленого чуттєвого відображення чи мисленнєвої інтерпретації об'єктів, явищ або процесів у свідомості суб'єкта, обумовлені його психофізіологічним станом, соціальними якостями й реалізованим у негативному результаті щодо очікуваного. Виокремлено основні ознаки помилок, зокрема:

- помилкою є ненавмисна неправильність; слід розрізняти неправильні результати, яких припустилися ненавмисно, і ті, яких припустилися свідомо та які не можна вважати помилками (коли помилка судового експерта є результатом не наміру, а лише необережності або ненавмисних дій);
- помилка — це категорія суб'єктивна, реалізувати її може тільки суб'єкт (судовий експерт);
- будь-яку помилку втілюють у дії або бездіяльності з негативним

результатом (реалізують в експертній діяльності);

- помилкою є тільки такі дії або бездіяльність, які реалізовано в результаті (утілюється у формі неправильних висновків експерта).

Signs of Errors Made by Forensic Experts: How They Differ From Errors in Other Areas of Human Activity

**Iryna Petrova, Tetiana Kipusheva,
Daryna Dukhnenko**

The authors pinpoint that expert errors can lead to erroneous decisions in criminal proceedings (due to their tendency to become investigative, comprehensive investigative-prosecutorial, or judicial errors). Unfortunately, such errors do become more complex, evolve, and adversely affect the process of ascertaining objective truth. This situation has highlighted the pressing need to identify specific signs of expert errors that are distinct from errors in other areas of human activity, and the urgent necessity for defining these signs. The Article Purpose is to conduct a theory-based analysis of factors underlying the emergence of expert errors, to identify signs characterizing errors made by forensic experts during forensic examinations and distinguishing them from errors made in other areas of human activity, and to develop a sound definition for the concept of "expert error" that could be used in the system of forensic expert activity. Methodological framework of the research comprises general scientific and specialised methods of scientific inquiry. Essentially, error is a distorted reflection of reality in the human mind. It has been observed that errors are associated with erroneous cognitive processing, inadequate reasoning, misinterpretation and imprecise actions, and with violation of certain rules. It has been pointed out that error is always unintentional, which distinguishes it from falsehood (lying/misrepresentation) and disinformation (false information disseminated as true in order to mislead). While identifying differences

between human error and expert error, we provide the analysis on error interpretation across various scientific disciplines. It has been emphasized that errors in fact-finding may manifest in the form of: a statement of fact in the absence of sufficient grounds for DOIng so; a denial of a fact where there are grounds for recognising its occurrence. Findings confirm that causes of errors can be either objective (measurement instrument errors, unrecorded environmental influences on objects under study, etc.) or subjective (overconfidence, negligence of a forensic expert, his/her over-reliance on erroneous expert opinions, etc.). The concept of "error" has been addressed. Key signs of errors, particularly expert errors, have been identified.

Keywords: activity; error; cause; forensic expert; sign; truth; opinion; expert research; object; forensic examination.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів, що стосується цієї теми; хоча Ірина Петрова є членкинею консультативної ради збірника, вона не брала участі в ухваленні рішення щодо оприлюднення, і цю статтю піддано повному процесу експертної перевірки та редагування.

References

- Abramova, V. M. (2002). Poniattia pomylyky sudovoho eksperta [Forensic expert error: concept]. *Visnyk Akademii pravovyykh nauk*. № 3 (30) [in Ukrainian].
- Abramova, V. M. (2004). *Ekspertni pomylyky: sutnist, henezys, shliakhy podolannia* [Expert errors: nature, genesis, and ways to recover from them] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Abramova, V. M., Svoboda, Ye. Yu. (2014). Pomylyky v sudovo-ekspertnii diialnosti: sutnist, umovy vynyknennia ta vydy [Errors in forensic expert activity: nature, causes, and types]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2014_59_11 [in Ukrainian].
- Aliev, I. A. i dr. (1992). *Konceptualnye osnovy obshej teorii sudebnoj ekspertizy* [Conceptual framework of forensic science general theory]. Baku [in Russian].
- Antolohiia liberalizmu: polityko-pravnychi vchennia ta verkhovenstvo prava [Anthology of liberalism: political and legal doctrines and the rule of law] (2008) / uporiadnyky: S. Holovaty, M. Koziubra, O. Syroid. Kyiv [in Ukrainian].
- Bakhin, V. P., Sadchenko, O. O., Kuzmichov, V. S. (1993). *Potreby slidchoi praktyky* [Investigative practice demands] : navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M., Tiahlo, O. V. (2017). *Yurydychna lohika* [Legal logic] : pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kharkiv. URI: <https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/8130> [in Ukrainian].
- Baulin, O. V. (2025). Poniattia, vydy, prychyny y naslidky pomylok eksperta v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Concepts, Types, Causes and Consequences of Expert Errors in Criminal Proceedings of Ukraine]. *Yevropeyskyi pravnychyi chasopys*. Vyp. 6, 7. DOI: 10.36919/3041-1149(Pri nt).6-7.2025.188-195 [in Ukrainian].
- Berger, V. E., Kovalenko, Yu. N. (1981). *Osnovnye stadii proizvodstva kompleksnykh kriminalisticheskikh i sudebno-medicinskikh ekspertiz* [Main stages in the conduct of multidisciplinary criminalistics and forensic medical examinations]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 22 [in Russian].

- Bernaz, B. D. (1993). K voprosu o logicheskikh oshibkakh pri reshenii kriminalisticheskikh zadach [On logical errors in tackling forensic tasks]. *Aktualnye problemy ugovolnogo processa i kriminalistiki na sovremennom etape* : sb. nauch. tr. Odessa [in Russian].
- Dementiev, M. (2022). Internal Conviction and Forms of Expert Conclusions. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 4 (29). DOI: [10.32353/khrife.4.2022.08](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.08).
- Dombrovskij, R. G. (1990). *Poznanie i dokazyvanie v rassledovanii prestuplenij* [Inquiry and proving in criminal investigations] : avtoref. dis. ... d-ra yurid. nauk. Kiev [in Russian].
- Dzhavadov, F. M. (2000). *Konceptualnye osnovy razvitiya sudebnoj ekspertizy v sovremennykh usloviyakh* [Conceptual principles for forensic science development in the current context] : dis. ... d-ra yurid. nauk. Kiev [in Russian].
- Goncharenko, V. I. (2002). Edinstvo i otlichie kriminalistiki i kriminalisticheskoy ekspertizy [Similarities and differences in criminalistics and criminalistics expert examination]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 2 [in Russian].
- Kalienichenko, L. I. (2014). Pomyłka yak katehoriia pravoznavstva [Error as a category of law]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Pravo»*. 2014. Vyp. 17. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1180/956> [in Ukrainian].
- Klimenko, N. I. (1988). Ekspertnye oshibki i ih prichiny [Expert errors and their causes]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 37 [in Russian].
- Klimenko, N. I., Dombrovskij, R. G. (1995). Kriminalisticheskie znaniya: priroda i sodержanie [Forensic knowledge: nature and scope]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 47 [in Russian].
- Lisichenko, V. K. (1982). Osobennosti proverki i ocenki zaklyuchenij ekspertizy na predvaritel'nom sledstvii i v sude [Specific features of reviewing and evaluating expert opinions during pre-trial investigation and trial]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 24 [in Russian].
- Melnyk, Ya. H. (2019). *Pomylyky u systemi tradytsiinoi lohiky: filosofsko-dialektychnyi ta komunikatyvno-deviatolohichnyi aspekty* [Flaws in the system of traditional logic: philosophical-dialectical and communicative-deviance aspects] / za red. dots. H. D. Yerushevycha. Ivano-Frankivsk. URL: <https://kc.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2020/09/%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%B-B%D0%BA%D0%B8.-doc-1.pdf> [in Ukrainian].
- Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language] (1998). U 4 t. : dlia student. vyshch. ta sered. navch. zakl. T. 3 : Obe — Rob / uk-ladachi: V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv [in Ukrainian].
- Pervomaiskyi, V. B. (1998). Ekspertna posylka [Expert error] / *Yurydychna entsyklopediia*. U 6 t. T. 2 : D — Y // redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova) ta in. Kyiv [in Ukrainian].
- Pszczolowski, T. (1967). *Zasady sprawnego dzialania: wstep do prakseologii* [Principles of effective performance: introduction to praxeology]. Warszawa [in Polish].
- Sehai, M. Ya. (2003). Sudova ekspertolohiia — nauka pro sudovo-ekspertnu diialnist [Forensic expertology: the study of forensic expert activity]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2 (33) / 3 (34) [in Ukrainian].
- Seniuta, I. Ya. (2018). *Tsyvilno-pravove rehuliu-vannia vidnosyn u sferi nadannia medych-noi dopomohy: pytannia teorii i praktyky* [Civil legal handling of relations in the field of healthcare provision: theory and practice] : monohrafiia. Lviv. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2915> [in Ukrainian].
- Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psy-kholohichnyi slovnyk* [Modern explanatory psychology dictionary]. Kharkiv. URL: <https://archive.org/details/psycholoh2007/page/100/mode/2up> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. (2021). The Standard of Forensic Report Veracity in Criminal Proceedings. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 3 (25). DOI: [10.32353/khrife.3.2021.03](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.03).
- Shcherbakovskiy, M. H. (2022). Slidchi ta ekspertni pomylyky, shcho obumovliuiut nedopustymist ekspertnoho vysnovku [Investigative and expert errors rendering an expert opinion inadmissible]. *Teoretychni ta prykladni problemy sudovoi ekspertyzy*

- i kryminalistyky* : tezy dop. uchasn. IX Vse-ukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 30.09.2022). Kharkiv. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_202220930/article/view/shcherbakovskyi/pdf [in Ukrainian].
- Slovnýk ukraïnskoï movy online* [Online dictionary of the Ukrainian language]. T. 1–16 (A — Riakhtlyvyi). URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0> [in Ukrainian].
- Svyrydenko, V. (2002). Dovedennia, dokaz [Proving, evidence] / *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnýk* / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in.; L. V. Ozadovska, N. P. Polishchuk (nauk. red.). Kyiv. URL: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/page/496/mode/2up [in Ukrainian].
- Tsalin, S. D. (2006). *Lohichnyi slovnýk-dovidnyk* [Logical dictionary-reference book]. 4-te vyd., vypr. i dopov. Kharkiv [in Ukrainian].
- Vanchak, M. L. (2011). Poniattia zakonotvorchykh pomylok u kryminalnomu pravi [Concept of legislative errors in criminal law]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. № 3 [in Ukrainian].
- Yevhrafova, Ye. P. (2016). Praktyka vypravlenia zakonotvorchykh pomylok [Practice of rectifying legislative errors]. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*. 2016. № 2 (29). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2016_2_8 [in Ukrainian].
- Zavhorodnii, Yu. (2002). Niaia [Nyāya] / *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnýk* / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in.; L. V. Ozadovska, N. P. Polishchuk (nauk. red.). Kyiv. URL: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/page/496/mode/2up [in Ukrainian].

Петрова, І., Кіпушева, Т., Духненко, Д. (2026). Ознаки помилок судового експерта: відмінність від помилок в інших сферах людської діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (43). С. 82—101. DOI: 10.32353/khrife.2.2026.06.